

Vida Anikó

A HÁTRÁNYOS HELYZETŰ ÉS PÁLYAKEZDŐ FIATALOK MUNKAERŐ-PIACI ESÉLYEI JÁNOSHALMÁN¹

A TEREPKUTATÁS CÉLJA ÉS MÓDSZEREI

Tanulmányomban egy hátrányos helyzetű kistérség foglalkoztatási és szociális viszonyainak feltárására vállalkozom. A kisváros társadalmi és gazdasági helyzetképeinek megrajzolása után kitérek arra is, hogy a hivatalos munkaerő-piacon kívül milyen egyéb megélhetési lehetőségek kínálóznak a pályakezdő fiatalok és a tartósan munkanélküliek számára. Az alkalmi és napszámos munkák piacának bemutatása mellett szó esik a kisváros foglalkoztatási és közfoglalkoztatási politikáiról is, elsősorban arra a kérdésre keresve a választ, hogy ezek mennyiben képesek hozzájárulni a munkaerő-piacról tartósan kiszorulók vagy oda újonnan belépők integrációjához, reintegrációjához?

A település gazdasági-társadalmi helyzetének bemutatásában a statisztikai adatok elemzése és a kistérségről készített korábbi tanulmányok másodelemzése dominál, míg a szociális és foglalkoztatási közpolitikák feltárása a település szakértőivel² készített strukturált interjúk alapján készült. Emellett felhasználtam egy, a közel-múltban lezajlott kutatás³eredményeit is, melynek során a szociális igazgatásban, szociális alapellátásban dolgozó kulcsinformátorok⁴mellett egy fókuszcsoporthoz tartozó interjú keretében megkérdeztük a Hunyadi János Általános Iskola pedagógusait, valamint családtörténeti, illetve foglalkozástörténeti interjút készítettünk a többség

¹ A tanulmány háttérét jelentő kutatást a TÁMOP-4.2.1.D-15/1/KONV-2015-0002 program támogatta.

² Interjút készítettem a helyi munkaügyi kirendeltség vezetőjével, a szak- és felnőttképzésben kulcs szerepet betöltő mezőgazdasági szakképző iskola vezetőjével, valamint a Hunyadi János Általános Iskola, Gimnázium és Szakközépiskola végzős – érettségi és pályaválasztás előtt álló – osztályának osztályfőnökével is

³ „Szociális és etnikai törésvonalak a helyi társadalmakban” című OTKA kutatás (2012-2015; kutatásvezető: Virág Tünde)

⁴ Jegyző, szociális tanácsnok, szociális segélyezéssel foglalkozó ügyintézők, közfoglalkoztatásért felelős szakember, Pelikán Kft. ügyvezetője, családsegítő és gyermekjóléti szolgálatok munkatársai, Gyermekesély programban dolgozók, szociális gondozók és iskolai védőnő

által egyértelműen szegénynek minősített városrészekben (szegregátumok) élő tartós munkanélküliekkel is.

A KUTATÁS HELYSZÍNÉNEK TÉR- ÉS TÁRSADALOMSZERKEZETI JELLEMZŐI

Jánoshalma Bács-Kiskun megye déli részén, a Felső-Bácska peremén helyezkedik el. A mindössze öt települést magában foglaló járáshoz két város és három község – Borota, Kéleshalom és Rém – tartozik. A statisztikai kistérséget – Rém kivételével – is ugyanezen települések alkotják. A trianoni döntés elszakította a településeket hagyományos körzetközpontjuktól, Szabadkától, aminek elvesztése miatt kényszerűen új központ alakult ki. (Bódi 2013) A térségközpont szerepét jelenleg betöltő Jánoshalma mellett Mélykút rendelkezik még városi jogállással. Közlekedési szempontból problémát jelent a kistérség ritka úthálózata. A települések közül kiemelendő Mélykút kedvező közlekedéscsoporthelyi helyzete, ami elsősorban annak köszönhető, hogy a városon megy keresztül az 55-ös út, így a helyiek számára Baja, Pécs és Szeged közvetlenül is elérhető. Ugyanez Jánoshalmára már nem mondható el, innen csak mélykúti vagy kiskunhalasi átszállással lehet az említett nagyobb városokba eljutni. A közelmúltban uniós forrásból felújították a Jánoshalma és Kiskunhalas közötti útszakaszt, de ez csak a két város között közlekedőknek jelent némi könnyebbséget. A rendszerváltás környékén még léteztek éjszakai busz- és vonatjáratok is Bácsalmás, Baja, Kiskunhalas és Jánoshalma között, de ezek mára megszűntek, jelentősen megnehezítve ezzel még a környező városokban történő munkavállalást is.

Az ország térszerkezetének rendszerváltást követő átalakulásáról, a hátrányos helyzetű csoportok térbeli koncentrációjának okairól és következményeiről, valamint a tér és a hely (lakóhely) társadalmi marginalizációt alakító szerepéről számos tanulmány született az elmúlt évtizedekben. (Ladányi–Virág, 2009; Virág, 2010; Kovács, 2013). A munkaerőpiacról kiszoruló vagy oda már bekerülni sem tudó inaktívak döntően olyan régiókban, térségekben, településeken élnek, amelyeket elkerülnek a munkahelyteremtő beruházások, s ahol a munkalehetőségek tartós hiánya, az elszegényedés már a kilencvenes években elindította a személyes, családi és közösségi leépülés spirálját. (Virág, 2015) Nincs ez másképp a vizsgálatunk helyszínénél választott településen, Jánoshalmán sem, amely a rendszerváltozás előtt a térség mezőgazdasági központja volt, mára viszont a település egészére jellemző az elszegényedés. Jánoshalmán általánosan elterjedt az a vélekedés, hogy a település folyamatosan csúszik lefelé.

Egy 2010-ben készült helyzetelemzés⁵ szerint a jánoshalmi kistérség az ország tizedik leghátrányosabb helyzetű kistérsége. A kedvezőtlen besorolást nemcsak a később részletesen tárgyalt, a megyei átlagot jelentősen meghaladó munkanélküli ráta, hanem a lakáskörülményekben és az infrastrukturális fejlesztésekben megmutatkozó elmaradás is indokolja. Ugyanezen felmérés eredményei szerint például a csatornázottság szintje az egész kistérségben – még a hasonlóan kedvezőtlen mutatókkal rendelkező kistérségekkel összevetve is – nagyon alacsony. A komfort nélküli lakások aránya három településen is 20-30 százalék közötti. A hátrányokat fokozza, hogy a településekhez tartozó kiterjedt tanyavilágban szinte egyáltalán nincs kiépített infrastruktúra. Hasonlóan rossz körülmények között élnek a jánoshalmi és mélykúti szegregátumok lakói is. Az infrastrukturális hátrányok közül is kiemelendő a WC-hiány, ahol a hiány-mutató – egy három évvel később készített helyzet- és szükségletfelmérés eredményei szerint – mintegy három és félszerese az országos átlagnak.

DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK

A kistérség lakónépessége 1998 és 2008 között több mint hat százalékkal csökkent, ami nemcsak az országos, hanem a megyei és a dél-alföldi átlagot is meghaladja. A népesség számának ilyenén alakulásában egyaránt szerepet játszik a természetes fogyás és a vándorlási veszteség is. Jánoshalma lakossága a nyolcvanas évektől kezdett el intenzíven fogyni. A kilencvenes évek elején még jóval tízezer felett volt a lakosság száma, a 2011-es népszámlálás idején pedig már alig haladta meg a kilencezer főt. Kutatásunk adatközlői azt is megemlítették, hogy vannak olyan évek, amikor kétszer annyian halnak meg, mint ahányan születnek. Ez nemcsak az elöregedésből adódik, hanem a lakosság – különösen a szegregátumokban élők – rossz egészségi állapotából is. Jánoshalmán a környező településekhez képest később, csak az elmúlt öt évben kezdett el látványosan csökkenni a születések száma. A korábbi 100-105 gyermek helyett az utóbbi években már csak 60-70 gyermek születik a városban.

A népességcsökkenés másik összetevője a fiatalok és aktív korúak elvándorlása. A fiatalabb és képzettebb rétegek elvándorlása egyébiránt szinte az egész dél-alföldi régiót jellemzi, mint ahogy országos tendencia is, ám vannak olyan kistérségek – például a közeli mórashalmi kistérség – ahol a beköltözők száma jelentősen meghaladja az elvándorlókét. Kutatásunk helyszínének kedvezőtlen helyzetét mutatja a bevándorlók alacsony társadalmi státusza is. Ide szinte csak „szociális menekültek” jönnek, de ők sem olyan számban, hogy érdemben befolyásolni tudják a népességszám

⁵ A kistérségi helyzetelemzést az MTA Gyermekszegénység Elleni Programiroda készítette 2010 tavaszán, a TÁMOP-5.2.1. projekt keretén belül. Forrás: http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/vegl_Janoshalmi_kisterseg_tukor_11maj16.pdf. Letöltés ideje: 2015.10.27.

alakulását. Az ideérkezők letelepedési stratégiáiban markáns etnikai különbségek is megfigyelhetők. Míg a városokból a kistérség tanyavilágába érkezők a nem cigányok közül kerülnek ki, addig a város belterületére, az üresen álló ingatlanokba szinte csak cigány családok költöznek. A városon belüli romák különböző csoportjai, a települészámolással a város szélére került helybeli családok és a közeli nagyobb városok (Szeged, Kiskunhalas) települészámolási programjai keretében ideköltöztettek – az elmúlt években egyre erőteljesebben érzékelhetők a város különböző tereiben, napjainkban szinte minden utcában laknak roma családok. Ennek ellenére a helyiek mentális térképén a belvárosi utcák még mindig viszonylag „jó helynek” számítanak, míg a város északi peremterületét – különösen néhány utcát – egyértelműen szegény, még inkább „cigány” területekként tartanak számon. (Vida, 2015)

A születések számának csökkenésénél arra is utaltak a szakemberek, hogy ez azért „nem mindegyiknépcsoportnál van így”. A cigány lakosság termékenysége a többség szerint nem változott lényegesen az elmúlt időszakban, mindössze az arányok tolódtak el. „Aki marad kevésbé képzett és hát ugye státuszszimbólum, hogy családot alapítok, abból élek meg, és nem pedig az, hogy munkát... Hiába próbál keresni, nem talál, nem is tud.”(védőnő) A cigány családok jellemzően három-négy gyermeket vállalnak. A megkérdezett szakemberek – az etnikai arányok megváltozásán túl – a problémát abban látják, hogy már az a generáció kezdett el szülni, akinek a szülei is munkanélküliek voltak. Emellett a szakközépiskolába, szakmunkásképzőbe bekerülő roma származású lányok többsége korán, még az iskolai tanulmányai befejezése előtt megszüli első gyermekét.

A szakemberek szerint a lakosság 10-15 százaléka lehet roma származású. A pedagógusok az általános iskolás korú gyerekek körében 30 % körülire becsülik az arányukat. Azt már persze nehéz eldönteni, hogy ebben mekkora szerepet játszik a cigány és a magyar lakosság eltérő korstruktúrája, illetve a társadalmi távolság indikátoraként is felfogható „felülbecslés”. Az mindenesetre tény, hogy a 2001-es népszámlálás során mindössze 328 fő vallotta magát cigány vagy roma származásúnak, míg tíz évvel később már valamivel több mint ötszázan. Természetesen az, hogy ki minek vallja magát, nem sokat változtat a többségi társadalom megítélésén.

Foglalkoztatottság –megélhetés

A XX. század közepétől Jánoshalmán sok olyan ipari és fejlett mezőgazdasági tevékenység folyt, ami a városhoz és térségéhez kötötte a munkaerőt. (Bódi 2013)A városban a rendszerváltás előtt két hatalmas termelőszövetkezet is működött, amelyhez még hozzátartozott a tsz-ek közös vállalata, egy kézműipari termelőszövetkezet is, valamint egy költségvetési üzem is. A térség a mezőgazdasági jellegű munkakörök

⁶ Közülük sokan csak bérlék a tanyát, de az is gyakori, hogy még fizetniük sem kell.

mellett számos egyéb foglalkoztatási lehetőséget is kínált az itt élőknek. Így például a Ktsz-nek (kézműipari termelőszövetkezet) volt egy buszra való kőműves brigádja, tartozott hozzá egy varroda is, ami ezidőtájt közel száz nő számára biztosított munkát. A szomszédos kisközségben a tsz-közi vállalat egy hatalmas pincészetet is működtetett. Mára ezekből szinte semmi sem maradt,⁷ illetve a „kiprivatizált” szövetkezeti vagyonból újraindított mezőgazdasági vállalkozások ugyanazon területeken minimális létszámot foglalkoztatnak (Héderné–Vida, 2014).

A városban és környékén mindössze két olyan vállalkozás működik, ahol az alkalmazottak létszáma meghaladja a száz főt. A KEFAG Kiskunsági, Erdészeti és Faipari Zrt. raklapgyártással foglalkozik, míg az ennél valamivel kisebb, kb. 170 főt foglalkoztató családi vállalkozás, a RENNER BT. egyik telephelyén gumi alkatrészeket gyártanak, a másikon pedig a gumiöntéshez szükséges szerszámokat állítják elő. Az előbb említettek túl néhány kiskereskedelmi és szolgáltató egységre taláható még a városban, de ezek mindegyike az üzemeltetőt és családját képes csak eltartani.

Az alkalmi és napszámos munkák piacán még mindig a mezőgazdasági jellegű tevékenységek a meghatározóak, de az utóbbi években ezek a lehetőségek is szűkülnek. Ezen a vidéken a gyümölcsstermesztés különösen meghatározó része a mezőgazdaságnak, ám a gépesítés és a gazdasági szerkezet átalakulása miatt nincs szükség a korábbiakhoz hasonló mértékben munkaerőre ezen a területen (Bódi, 2013). Ebben a térségben már a szlogenek szintjén is alig találkozni azzal a közkeletű vélekedéssel, hogy aki akar dolgozni, az talál valamilyen munkát. A szakemberek szerint ez tíz éve még igaz lehetett, de mára már nem feltétlenül. Ebben nemcsak a mezőgazdaság egyik legősibb ellensége – az időjárás – játszik szerepet, hanem az is, hogy a nagygazdák és a nagyüzemek idénymunkákra szinte ugyanazokat veszik fel, tehát ebbe a körbe az újonnan érkezőknek nagyon nehéz bekerülni. Ha a mezőgazdaságnak mégiscsak kedvez az időjárás, akkor az is előfordulhat, hogy a kínálati oldalon mutatkozik többlet. Sokan – főleg a kisgazdák – panaszkodnak arra, hogy nem találnak alkalmas, megbízható embert, mert a „nagyok” elszívták előlük a jó munkaerőt. A napszámos munkák közül a helyben elvégezhetőket döntően a nem cigány származású munkavállalók végzik, míg az ún. „buszoztatás” során a környező településekre (Érsekhalma, Ásotthalom, Mórahalom) szinte csak cigány napszámosokat szállítanak. Ennek az etnikai megosztottságnak valószínűsíthetően az az oka, hogy a napszámos munkák szervezői korábban uzsorával foglalkoztak és így tudták megvásárolni a vállalkozáshoz elengedhetetlenül szükséges kisbuszokat. Az adatközlőink elmondása szerint Jánoshalmán körülbelül 8-10 család foglalkozik jelenleg is uzsorával.

⁷ A tsz-közi vállalat még úgy ahogy működik, de onnan a borászatot vitték ki, amelyben a helyiek szerint egy országosan ismert politikusnak van hatalmas érdekeltsége.

Az előzőekben említett mezőgazdasági nagyvállalkozók többsége a település vezetői (országgyűlési képviselő, polgármester, alpolgármesterek, szociális tanácsnok) közül kerülnek ki, akik a helyi források felett is rendelkeznek. A munkaügyi kirendeltség vezetője többször is utalt arra, hogy a helyi vezetőkben nincs meg az akarat arra, hogy a városba új cégek települjenek be, mert ezek elszívják az olcsó munkaerőt és konkurenciát jelentenének a saját vállalkozásaiknak. Ugyanilyen szorosan zártak össze akkor is, amikor megakadályozták egy kis Tesco vagy a LIDL városba települését. Az önkormányzatban betöltött pozíció és a mezőgazdasági termelésben betöltött szerep két, egymás megerősítő lehetőség a hatalom gyakorlására. (Héderné, 2015) Erre kiváló példa a polgármesteri hivatalban dolgozó szociális tanácsnok, aki előtte két cikluson keresztül polgármester volt, a településen mindenkit ismer – még a nagyszülők generációját is – és hetente háromszor fogadónapot tart, melynek során eldönti, hogy mennyire megalapozott a segélykérelmezők igénye. A földbirtokot tulajdonoló önkormányzati vezetők mellett meg kell még említeni egy mezőgazdasági szociális szövetkezetet gründoló és működtető cigány családot. A szövetkezet termények előállításával és részleges feldolgozásával foglalkozik, közel 100 fő részére biztosít állandó jelleggel munkát. A szövetkezet vezetője mára a helyi kisebbségi önkormányzat elnöke.

AMI A MUNKANÉLKÜLISÉGI STATISZTIKÁKBÓL LÁTSZIK – ÉS AMI NEM

A kistérség legnagyobb problémája a nagyarányú munkanélküliség. A Gyerekesély Program 2013-as helyzetjelentése szerint a gyermekes háztartásokban élő munkanélküliek aránya 5 százalékkal haladja meg az országos értéket. A foglalkoztatási helyzet egyértelmű és nagymértékű romlását jelzi, hogy a kistérség munkanélküliségi rátája 2009 és 2013 között 16 százalékról 26 százalékra emelkedett. Az elmúlt egy-két évben jelentősen csökkent ugyan a regisztrált munkanélküliek száma, de ez a csökkenés csak látszólagos, hiszen ha nem lenne közfoglalkoztatás, akkor az interjú készítésének időpontjában (2015. szeptember eleje) nem 1170 fő, hanem 1700 fő szerepelt volna nyilvántartott álláskeresőként a járási hivatal foglalkoztatási osztályán. Az abszolút számokban megmutatkozó javulás azonban nem változtat azon a tényen, hogy 2015 nyarán is a jánoshalmi járásban volt a legmagasabb a nyilvántartott álláskereső aránya (17,4%), ami – csakúgy, mint a korábbi években – éppen kétszerese a megyei átlagnak.

A városban működő munkaügyi kirendeltség helyben nem tud munkát ajánlani az álláskeresőknél, ugyanakkor az ingázás lehetőségei is erősen behatároltak. Elsősorban a fiatalabb korosztályra jellemző, hogy külföldi munkát vállalnak vagy albérletbe költözve az ország távolabbi pontjain dolgoznak. A rövidebb-hosszabb ideig tartó külföldi munkavállalás legfőbb célpontja itt is Németország és Ausztria, ez utóbbi országba

főként ősszel mennek fenyőfa telepítésre. Az idősebb generációhoz tartozókat a már megszerzett tulajdon, pontosabban a nagyon alacsony ingatlanárak tartják a településen. A helyben maradók többsége Kiskunhalasra járt, illetve jár át dolgozni, de az utóbbi pár évben részint itt is nagy elbocsátások voltak, részint a munkáltatók már nem vállalják át az útiköltséget. A munkaügyi kirendeltség vezetőjének értékelése szerint az sem kedvez az ingázásnak, hogy az elmúlt húsz évben sokan berendezkedtek valamilyen önellátásra, így a vidéki munkát azért sem tudják elvállalni, mert az állatokat és a háztáji gazdaságot is el kell látni (Héderné–Vida, 2014).

A munkalehetőségek hiánya mellett az elhelyezkedést nehezíti az itt élők alacsonyabb iskolázottsági szintje is. A gyermekes családokban élő felnőttek egyharmada legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezik. A nyilvántartott munkanélküliek fele semmilyen szakképesítéssel nem rendelkezik és majdnem ugyanilyen arányban vannak olyanok, akik ellátatlanok, tehát sem segély típusú (foglalkoztatást helyettesítő támogatás), sem biztosítási jogviszonyhoz kötött ellátásban (álláskeresői járadék és álláskeresői segély) nem részesülnek. Ez egyébiránt nem helyi sajátosság, az ellátatlanok aránya megegyezik a megyei átlaggal. A képzettebb fiatalok elvándorlásából adódóan 2015 nyarán a jánoshalmi járásban volt a legalacsonyabb a diplomát szerzettek aránya a regisztrált álláskereső csoportján belül. (1,9%).

PÁLYAKEZDŐK

A pályakezdő fiatalok regisztrált álláskeresőkön belüli aránya a jánoshalmi járásban megközelíti a húsz százalékot, ami közel hasonló, mint az országos átlag. A 25 évesnél fiatalabb regisztráltak iskolai összetételét vizsgálva azt találjuk, hogy a pályakezdő munkanélküliek közel fele semmilyen szakképesítéssel nem rendelkezik. A munkaügyi statisztika ehhez a csoporthoz sorolja azokat is, akiknek még az általános iskolát sem sikerült befejezniük. A foglalkoztatási osztály vezetőjének elmondása szerint a 7-8. osztályból történő kimaradás elsősorban a korán szülő roma lányokra jellemző. A diplomás munkanélküliek aránya elenyésző a regisztráltak között. A 211 főből csak öten rendelkeznek felsőfokú végzettséggel. Egyébiránt ezek a fiatalok olyan képesítéssel (régész, meteorológus) rendelkeznek, amellyel jó eséllyel el tudnának helyezkedni a munkaerőpiacon, de ehhez el kellene költözniük valamelyik nagyvárosba.

KÉPZÉSEK, ÁTKÉPZÉSEK, SZAKKÉPZÉSEK

Az uniós forrásokból finanszírozott, jelenleg is folyó képzési programok (Ifjúsági Garancia Program) többsége megköveteli az érettségi bizonyítványt, így a pályakezdők közel felének nem sok esélye van bekerülni ezekbe a programokba. Az európai

uniós projektek előírásainak megfelelően pontosan meghatározták, hogy hány főt kellene bevonni a képzésekbe. A jánoshalmi járásban a 211 pályakezdő felét, 102 embert sikerült „megszólitaniuk”. Aki vállalta, hogy tanul, eldönthette, hogy mit tudna magának elképzelni. Azoknak, akik semmit sem tudtak elképzelni, felajánlottak valamilyen képzést. Úgy tűnik, hogy a leghátrányosabb helyzetűekről eleve le is mondtak, mert „akinek csak 8 általánosa van, azt nehéz bárhova beültetni.” Számukra marad a közfoglalkoztatás, ahová a „cigány fiatalok normálisabbjai” még mindig bekeríthetik magukat. A másik lehetőség, hogy a „megfelelő családi háttérűnek” ítélt képzetlen fiataloknak megkeresik a munkáltatóját, ahol addig bejelentés nélkül dolgoztak, és felajánlanak valamilyen foglalkoztatási támogatást. Az egyik ilyen lehetőség a 90 napos, munka kipróbálási támogatás, a másik pedig egy 8 hónapra szóló támogatás, amely 4 hónapos továbbfoglalkoztatási kötelezettséggel jár. A foglalkoztatási osztály vezetőjének értékelése szerint a munka kipróbálás egyértelműen sikeresnek mondható, hiszen tízből nyolc főt biztosan tovább akarnak foglalkoztatni. A problémát abban látja, hogy hiába jó a program, ha nincs annyi cég, ahová ki lehetne közvetíteni a fiatalokat.

A felnőtt- és szakképzések egyre jelentősebb részét az utóbbi években már nem a munkaügyi kirendeltség, hanem a városban működő FM Kelet-magyarországi Agrár-Szakképző Központ bonyolítja. A mezőgazdasági szakképző iskola 1933-ban indította az első évfolyamát, gazdaképzőnek indult, azóta folyamatosan – a világháború éveit leszámítva – mindig a Földművelésügyi Minisztériumhoz tartozott. Pár éve hozzájuk tartoznak Szentes, Pétervására, Mátrafüred szakiskolái is. Számos TÁMOP, TIOP, KEOP programot bonyolítottak. Az iskola másfél száz hektáron mintagazdaságot működtet, amelyben tejelő szarvasmarhát, juhot és sertést tartanak. A képzéseik közül egyértelműen a mezőgazdasági gépész képzés a legnépszerűbb, ebből most három osztályt indítanak párhuzamosan. A gépészekre olyan nagy igény mutatkozik a munkapiacra, hogy idén már állásbörzét is kellett tartaniuk. Emellett gazdaképzésük is van, ahová elsősorban a vállalkozók küldik a gyerekeiket, mert itt kertészetet és állattenyésztést is tartanak. Ehhez mindenképp szükség van a tangazdaságra. Az elmélet aránya: 70-30 százalék a gyakorlat javára.

A mezőgazdasági gazdaasszony képző korábban falusi vendéglátó volt, ekkor nagyon sok fiú és lány is jelentkezett ide, de miután a falusi vendéglátás nem a minisztériumhoz tartozott – ez újra mezőgazdasági gazdaasszony képző lett, és így kiestek a fiúk. Erre a szakmára elég sok hátrányos helyzetű, főként cigánylány jelentkezett. Az iskola igazgatójának elmondása alapján az látszik, hogy egyedül ennél az osztálynál jelennek meg az elhelyezkedési problémák. Hiába értenek a felszolgálástól kezdve a főzésig sok mindenhez, de a vállalkozások nem szívesen alkalmaznak cigányt. Meglepő módon a „fiús” szakmákra elenyésző számban jelentkeznek/jelentkeztek roma származásúak, az igazgató elmúlt 30 éves pályája alatt maximum tíz főre teszi a számukat.

A szakképzések mellett két középiskolás osztályuk is van: az egyik mezőgazdasági gépésztechnikus irányultsággal, a másik állategészségügyi technikus végzettséget ad. Ez utóbbiról még nincsenek tapasztalatok, nem tudják, hogy el tudnak-e helyezkedni. Az iskolában tanulók létszáma, csakúgy, mint az itt oktatóké, évről évre nő. Az iskola igazgatója úgy látja, hogy lenne még igény a további bővülésre is, ám a jelenlegi infrastruktúra ezt nem teszi lehetővé. Épp ezért döntöttek úgy, hogy a tetőtérben kialakítanak még 3 vagy 4 osztálytermet.

Az iskolában rejlő potenciált úgy tűnik a város nem tudja vagy nem akarja kellőképpen kihasználni. Az utóbbi években ez még inkább így van, hiszen folyamatosan csökken a helyi hallgatók aránya. Az iskola tanulói közül jelenleg csak minden ötödik lakik a városban. A többiek vagy bejárók vagy kollégisták. Az iskola igazgatójának véleménye szerint, részei a városnak, de nem tartoznak igazán hozzá. Az iskola megszerezte a jogosultságot a felnőttképzések szervezésére és lebonyolítására is. Nagyon sok tanfolyamot (gazdaképzés, emelőgépek, targonca) indítanak, ami a tanároknak és az iskolának is jelentős bevételi forrás. A közmunkások képzésére a munkaügyi központtal együttműködve adtak be pályázatot, de ezt minisztériumi utasításra tették, ennek jelentős anyagi hozadéka nem volt. Jelenleg 9 dolgozót foglalkoztatnak közmunkásként.

A munkaügyi kirendeltség vezetőjének értékelése szerint az általuk indított képzések jelentős része értelmetlen (pl. motorfűrész kezelő). A másik problémát abban látja, ha utaztatni kell az embereket. Legutóbb Kalocsán indult egy adminisztrációs képzés, de erről a részről nagyon körülményes lenne oda eljutni. A jelenleg is futó képzések közül a targoncavezetőit emelte ki, mint olyan hasznos tudást, amelyre a munkaerő-piacon egyértelmű igény mutatkozik.

A TARTÓS MUNKANÉLKÜLIEK REINTEGRÁCIÓJÁT CÉLZÓ FOGLALKOZTATÁSPOLITIKA ESZKÖZEI

A munkaerő-piacon hátrányos helyzetű rétegek szociális és foglalkoztatási rehabilitációja, a közmunka programok konszolidációjával és intézményesülésével párhuzamosan, szinte teljesen lekerült a politikai napirendről. A közmunka mai intézménye jórészt annak a morális álláspontnak a szellemében fogant, mely szerint a megélhetés forrásait elsősorban munkából, nem pedig segélyekből kell előteremteni. A munkanélküliség kezelésében a hangsúly az elmúlt években egyértelműen a munkakínálati oldalra helyeződött, ami a kormányzati retorikában úgy jelenik meg, hogy segély helyett munkára kell készíteni és nevelni az embereket (CSERES–GERGELY–MOLNÁR, 2014). Mindeközben az önkormányzatok szociális célokra fordítható normatív forrásai fokozatosan és egyre nagyobb mértékben csökkennek, ezzel is tovább növelve a közmunka fontosságát a helyi gazdasági, politikai és társadalmi élet szervezésében (VIDA–VIDRA, 2015).

Az „Út a munkába” program 2009-es bevezetésével kezdődő folyamat betetőződésekképpen 2015. január elsejétől megszűnt a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat és a munkaügyi központok is új szervezeti struktúrában, a megyei járási hivataloknak alárendelve működnek. Ezzel a munkaügyi központok önállósága gyakorlatilag megszűnt. A munkáltatói jogokat gyakorló járási hivatalok mellett a szakmai felügyeletet három különböző minisztérium látja el: a képzések az Emberi Erőforrás Minisztériumhoz tartoznak, a különböző támogatások (Szolidaritási Alap aktív és passzív eszközei) a Nemzetgazdasági Minisztériumhoz, míg a közfoglalkoztatás a Belügyminisztériumhoz. A Decentralizált Munkaerőpiaci Alapból egyedül a munkahelymegőrző támogatás, a lakhatási és mobilitási támogatás, valamint a vállalkozóvá válás elősegítése van a kirendeltségre leosztva, de ezek Jánoshalmán mindösszesen nem tesznek ki 3 millió forintot, miközben a közfoglalkoztatási keret 700 millió forint.

2011 óta a foglalkoztatást helyettesítő támogatás (FHT) éves felülvizsgálata során minden segélyezettnek igazolnia kell, hogy az előző évben legalább 30 nap időtartamban közfoglalkoztatásban vett részt, vagy egyéb kereső tevékenységet folytatott. Jánoshalmán a jogszabály módosítását követően nagyon sokan estek ki a segélyezési rendszerből, hiszen az önkormányzat nem tette lehetővé a 30 nap megszerzését, pedig erre a családsegítő munkatársa külön is figyelmeztette a település vezetését. Az önkormányzat mindössze annyit tett, hogy szóban tájékoztatta az érintetteket, illetve a határozatban „kivastagította és aláhúzta” az erről szóló részt. Alternatív lehetőségek híján itt a közmunkával igyekeznek biztosítani a segély feltételéül szabott munkaviszony megszerzésének a lehetőségét. Jánoshalmán a foglalkoztatást helyettesítő támogatásra jogosultak száma nagyon magas, 700–800 fő között ingadozik.

A város egyértelműen azt a célt tűzte ki célul, hogy a lehető legtöbb személyt bevonja a közfoglalkoztatásba. A közfoglalkoztatás keretén belül 2014 óta már lehetőség van hosszabb időtartamú közfoglalkoztatásra (12 hónap) is. Emellett már évek óta működnek a kistérségi startmunka mintaprogramok, ahová jellemzően évről évre ugyanazokat veszik vissza. Mindkét programban 300 fő felett van az érintettek száma. Míg a hosszabb időtartamú közfoglalkoztatási formával elsősorban az önkormányzati fenntartású intézményekből hiányzó szakembereket (szociális gondozó, dajka, takarító) próbálják pótolni vagy a törvényi előírásoknak (parkgondozók, „kapirgálók”) megfelelni, addig a Start mintaprogramban (mezőgazdasági projekt, földút-karbantartó program) a képzetlen, döntően roma származású munkanélkülieket foglalkoztatják. Ebből adódóan ebben a programban a legmagasabb a tartós munkanélküliek aránya.

A nyílt munkaerőpiacra való átlépés az alacsony képzettségűek között elenyésző számban fordul csak elő. Ennek oka nem egyértelműen az elsődleges munkapiac keresleti oldalának gyengeségeiben keresendő, hanem abban is, hogy a közmunka esetében is számolni kell az ún. szegénységi csapda hatásaival, hiszen az alacsonyabb státuszú munkák a nyílt munkaerőpiacon valamivel nagyobb

jövedelmet biztosítanak ugyan, ám az önkormányzati foglalkoztatásnál jóval szigorúbb és nehezebb munkakörülmények között. A fiatalabbak és képzettebbek esetében az önkormányzat kimondottan arra törekszik, hogy a javarészt hivatali munkakörben (pályázatíró, közmunkaszervező, stb.) foglalkoztatott közmunkásokat egyfajta referenciához és ezzel együtt munkatapasztalathoz juttassa.

ÖSSZEGRZÉS

A helyi munkalehetőségeket, ahogyan általában az agrárfüggő, leszakadó vagy stagnáló térségekben, Jánoshalmán is elsősorban a mezőgazdaságban való részvétel határozza meg. Napjainkban a rendszerváltást megelőző időszakhoz képest lényegesen kevesebben részesülnek az agrárium nyújtotta javakból, munkalehetőségekből. Helyi véleményalkotók szerint az átvevőrendszer újbóli megszervezésével sokakat vissza lehetne terelni a mezőgazdasági termeléshez, megoldva ezzel a munkanélküliek egy részének foglalkoztatását. Talán most még megvan az a paraszti hagyomány, amire alapozva ezt a tevékenységet fel lehet éleszteni, ám a következő generáció már nem fog rendelkezni a szükséges tudással (Bódi, 2013).

Az idősebb és képzettebb generáció tagjai számára viszonylag biztos, bár nem túl magas színvonalú megélhetést az állam, illetve az önkormányzat által kötelezően ellátandó feladatokhoz kötődő intézmények nyújtanak (polgármesteri hivatal, nevelési-oktatási, egészségügyi és szociális intézmények). Az általunk megkérdezett szociális és oktatási szakemberek túlnyomó többsége maga is gazdálkodik a saját földjén vagy ennek hiányában napszámos munkát vállal. Az interjúkból kirajzolódó megélhetési stratégiák – háztáji gazdálkodás, „maszekolás”, önkiszákmányolás, a családtagok munkaerejének maximális kihasználása – erősen emlékeztetnek az előző korszak informális és második gazdaságára és nagymértékben támaszkodnak a valaha virágzó mezőváros parasztpolgári mentalitásából származó tudástökre is (VIDA, 2015). A biztos munkából származó jövedelemmel nem rendelkezők számára az erőteljesen bizalomfüggő napszám és a közmunka nyújthat némi bevételt. Ám az is igaz, hogy a segélyezett túlnyomó többségét épp ez a minimális védelem köti röghöz, és tartja bent a segély és közmunka körforgásában. A diplomával rendelkező fiatalok helyben tartására semmiféle stratégiával nem rendelkezik a város, sőt inkább az látszik, hogy a települések „üzemeltetését” biztosító szakemberek erejükhöz mérten mindent megtesznek azért, hogy gyermekeiket elköltöztessék a városból.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bódi F. (2013): A hazai vidéki térségek az európai térben. A jánoshalmi járás jellemzői, fejlesztési tapasztalatai és sajátos fejlesztési szükségletei. Esettanulmány, MTA KRTK, kézirat
- Cseres-Gergely Zs. – Molnár Gy. (2014): Közmunka, segélyezés, elsődleges és másodlagos munkaerőpiac. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. [szerk.]: Társadalmi Riport 2014. Budapest: TÁRKI, 204-225
- Héderné Berta E. – Vida A. (2014): „Körbevettek minket.” A szegénység térbeli, társadalmi és etnikai határai egy dél-alföldi kisvárosban. *Esély*, (4), 57-75
- Héderné Berta E. (2015): „Mintha mákkal beszórták volna” – romák mobilitása és a középosztály szubjektív biztonságérzete egy dél-alföldi kisvárosban. In. Virág T. [szerk.]: Törésvonalak. Szegénység és etnicitás vidéki terekben. Budapest: Argumentum, 181-194
- Kovács K. (2013): Területi, társadalmi hátrányok és beavatkozási politikák. In Kovács K. – Váradi M. M. [szerk.]: Hátrányban vidéken. Budapest: Argumentum, 25-54
- Ladányi J. – Virág T. (2009): A szociális és etnikai alapú lakóhelyi szegregáció változó formái Magyarországon a piacgazdaság átmeneti időszakában. *Kritika*, 3, (7-8), <http://www.egyenlobanasmod.hu/tanulmanyok/hu/ladanyi-szegregacio.pdf>
- Vida A. – Vidra Zs. (2015): „Ez is segély, csak máshogy hívják” – helyi szegénypolitikák: segélyezési gyakorlatok és a közmunka. In. Virág T. [szerk.]: Törésvonalak. Szegénység és etnicitás vidéki terekben. Budapest: Argumentum, 69-90
- Vida A. (2015): „Hát rajtunk ki segít?” A szociális ellátásban dolgozók helyzete és szegénységképe egy dél-alföldi kisvárosban. In. Virág T. [szerk.]: Törésvonalak. Szegénység és etnicitás vidéki terekben. Budapest: Argumentum, 167-180
- Virág T. (2010): Kirekesztve. Falusi gettók az ország peremén. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Virág T. (2015): Bevezető. In. Virág T. [szerk.]: Törésvonalak. Szegénység és etnicitás vidéki terekben. Budapest: Argumentum, 7-25